

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філологічних наук

Башкирової Ольги Миколаївни

на дисертацію **Кривопишиної Анни Сергіївни**

«Масова та елітарна література:

природа художності в українському романі початку XXI століття»,

подану до захисту на здобуття

наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури

у спеціалізовану раду Д 26.133.03

в Київському університеті імені Бориса Грінченка

Сучасний літературний процес засвідчує значне розмаїття й багатовекторність художніх тенденцій. Постмодернізм як надзвичайно впливовий світоглядно-естетичний комплекс, що багато в чому визначив творчі інтенції українського письменства кількох останніх десятиліть, зумовлює розмивання меж між елітарною і масовою літературою. Белетристика все частіше вживає художній інструментарій літератури «високої», увиразнюючи ігровий модус її моделей. Всі ці особливості сучасного літературного процесу роблять необхідним глибоке теоретичне осмислення фундаментальних естетичних категорій, що є визначальними для систематизації явищ письменства нового помежів'я століть. Дисертація Анни Сергіївни Кривопишиної «Масова та елітарна література: природа художності в українському романі початку XXI століття», присвячена актуальній науковій проблемі, дозволяє увиразнити розуміння естетичної природи сучасної великої прози.

Вже у **вступі**, формулюючи новизну роботи, актуальність теми, визначаючи мету, завдання, об'єкт і предмет, а також теоретико-методологічну основу дисертації, дослідниця наголошує на особливому значенні такого критерію формування літературних ієрархій, як художність, що становить «історично змінну універсальну категорію» (с. 3). В центрі уваги Анни Кривопишиної опиняється жанр як поле максимально повного прояву художності в її історичній зумовленості. Саме тому цілком мотивованим є розлогий екскурс в історію наукового осягнення поняття

художності та ієрархізації літературних явищ, до якого авторка вдається в першому розділі, **«Теоретико-методологічні основи вивчення елітарної та масової літератури»**. Здійснюючи масштабний огляд концепцій елітарної й масової літератури, від барокових поетик до феноменології та структуралізму, дослідниця зауважує найістотніше в кожній із них, що дозволяє не тільки представити співвідношення літературного «верху» і «низу» як складну й багатоаспектну наукову проблему, а й застосувати до її вивчення інтердисциплінарний підхід, який видається особливо продуктивним з огляду на взаємопроникнення і взаємодію багатьох сфер культури в сучасному світі. Про високий рівень наукового мислення свідчить, зокрема, ряд цінних узагальнень, які здійснює дисертантка, характеризуючи основні підходи до трактування поняття художності (с. 57), а також авторське визначення цієї категорії, покликане інтегрувати найістотніші значення, закладені в ній, та подолати небажану багатозначність наукового слововжитку, що характеризує застосування цієї дефініції в літературознавчих працях (с. 59). Глибину осмислення проблеми, заявленої в дослідженні, засвідчує й комплексний підхід до визначення критеріїв розмежування масової й елітарної літератури, запропонований авторкою, серед яких – не тільки іманентні характеристики художнього тексту, а й особливості читацької рецепції, яка також виявляє історичну мінливість. Розмаїття сучасного літературного процесу, як і плинність критеріїв його ієрархізації, не тільки враховуються авторкою, а й визначають методологію її дослідження, важливою складовою якого стає дискурс-аналіз, що дозволяє розглядати текст як «породження позатекстової діяльності, тобто розглядати семантику тексту відповідно до його прагматики та синтактики» (с. 62). Слушним видається також широке залучення наратологічних методик, зумовлене поглядом на повістувальну техніку як інтеграційний рівень художнього тексту, що дає можливість здійснити зіставлення й виявити своєрідність фундаментально відмінних літературних явищ (с. 65). Таким чином, жанрова своєрідність літературного твору постає в дослідженні як

результат складної взаємодії наративних стратегій, особливостей сюжетотворення й композиційної побудови, системи інтертекстуальних зв'язків. Залучення до наукового дослідження значного масиву теоретичних праць, зокрема таких авторитетних учених, як К. Гелдер, Дж. Кавелті, В. Халізов та ін., дозволяє авторці переконливо обґрунтувати у своїй дисертації трирівневу модель сучасної літератури, в якій радикальне протиставлення «високого» і «низького» знімається завдяки уведенню категорії «мідл-літератури» (белетристики), що певним чином поєднує характеристики двох протилежних полюсів літературного процесу.

У другому розділі, **«Жанрово-стильові особливості масової та елітарної прози»**, стисло окреслено найбільш показові тенденції розвитку романістики початку ХХІ століття. Сучасний роман представлено в динаміці, як такий, що виступає носієм жанрової пам'яті й водночас засвідчує докорінні зміни художньої структури. Складні модифікації романної форми мотивовані впливом постмодерністської естетичної системи, що прагне до стильової еkleктики, ігрових стратегій у розбудові художнього цілого, та специфікою читацьких очікувань, які на рівні тексту завжди здобувають оформлення у вигляді «формульності», сталого жанрового канону. Звертаючись до масової літератури, дослідниця виділяє в ній два провідні метажанри – любовний і пригодницький, в межах якого активно розвиваються жанри трилера, бойовика, детективу тощо. Ґрунтовний аналіз ряду яскравих творів сучасного письменства (Люко Дашвар, Василя Шкляра, Володимира Лиса, Андрія Кокотюхи та ін.) дозволяє авторці здійснити низку важливих спостережень, що можуть бути покладені в основу ієрархії літературних явищ та унаочнюють принципи їх класифікації, теоретично обґрунтовані в попередньому розділі. Акцентуючи на таких особливостях масової літератури, як формульність (любовний роман) та підкреслений сюжетний динамізм (пригодницький метажанр), дисертантка приділяє належну увагу й тим естетичним механізмам, що виводять конкретний твір у сферу помежівних явищ, які, зберігаючи популярний характер, відзначаються

високим рівнем художньої своєрідності, глибиною осмислення життєвої проблематики (ці спостереження дослідниці здійснено передусім на матеріалі історичної романістики).

У третьому розділі, **«Наративні стратегії в масовій та елітарній літературі»**, дисертантка розкриває механізми породження естетичної дійсності художнього твору, особливості якої визначають його місце в жанровій ієрархії свого часу. При цьому поняття наративу мислиться як певна універсальність, що виступає підґрунтям для формування літературних ієрархій і передбачає складну взаємодію різних вимірів художнього цілого: просторового, темпорального, ментального, формального та прагматичного (за М.-Л. Райаном). Досліджуючи розважальний наратив як провідний модус існування сучасної масової літератури, Анна Кривопишина глибоко розкриває природу формульності, що має в своїй основі ігрові модифікації певних сюжетних та композиційних схем, апробованих попередньою літературною традицією, а також актуалізацію глибинних ментальних уявлень-архетипів. Звертаючись до творчості Дари Корній, Ірени Карпи, Марії Матіос, Ірен Роздобудько, Зінаїди Луценко та ін., дисертантка узагальнює основні оповідні стратегії сучасної прози, досліджує питання про механізми творення образів автора, оповідача, імпліцитного читача, виявляє роль жанрових форм (передусім щоденника) як потужного чинника жанрової своєрідності сучасної романістики. Поняття елітарної літератури обґрунтоване авторкою з позицій постмодерністської естетики, яка тяжіє до інтертекстуальності, складних культурологічних кодів, покладених в основу гри з читачем, прецедентних композиційних і сюжетних рішень, підкресленої розімкненості, «діалогічності» текстової структури. Відповідні узагальнення здійснено на основі ґрунтовного аналізу творів Галини Пагутяк та Степана Процюка.

У **висновках** міститься короткий виклад результатів дослідження, які цілком відповідають визначенням у вступі завданням.

Дисертація Анни Кривопишиної є вагомим внеском у розвиток літературознавчої науки. Слід відзначити виважений стиль викладу, добре розроблений термінологічний апарат, логічність і послідовність організації матеріалу.

Відзначаючи самостійність наукового мислення дисертантки та високий рівень запропонованої праці, вважаємо за потрібне висловити кілька зауважень, що мають характер рекомендацій.

1. У підрозділі 2.1., оперуючи категорією жанру як провідним чинником динаміки літературного процесу, авторка залишає поза увагою сутнісні зміни, яких зазнала романна форма упродовж останніх десятиліть, переходячи одразу до аналізу любовного та пригодницького метажанрів. Тимчасом узагальнення спостережень вітчизняних літературознавців, зокрема Н. Бернадської, дозволило б виявити жанрову-стильову своєрідність сучасної великої прози, що задіює певні механізми творення художнього цілого в масовій та елітарній літературі.

2. Звертає на себе увагу нечіткість ряду формулювань. Так, не зовсім ясним видається термін «цілісність» у назві підрозділу 2.3., адже інтеграція всіх художніх елементів літературного твору в певну естетичну єдність є необхідною умовою його існування, що стосується не тільки зразків пригодницької літератури.

3. На с. 89, вдаючись до звороту «епоха постмодерну» («Особливої актуальності ця проблема набула в епоху постмодерну...»), авторка змішує поняття постмодернізму як певного світоглядного комплексу і «ситуації постмодерну», в якій виникає західний постмодернізм. Таке твердження потребувало б певного коментарю стосовно відмінностей соціокультурної ситуації, в якій формується актуальна українська література, від тієї, яка існує на Заході (О.Пахльовська, Т. Гундорова, Г. Мережинська та ін.).

4. Глибокий мікроаналіз конкретних творів не завжди веде до відповідних теоретичних узагальнень. Дещо випадковим і принагідним видається, зокрема, детальний розгляд пейзажів і портретів, репрезентованих

пригодницькою літературою, у підрозділі 2.3., оскільки відповідні елементи не становлять виняткову особливість цього масиву сучасної прози.

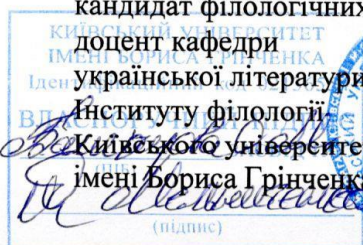
Загалом же дисертація є самостійним, ґрунтовним і виконаним на високому рівні науковим дослідженням. Здійснені авторкою теоретичні узагальнення та окремі положення її дисертації здобудуть практичне застосування у процесі викладання курсів з теорії та історії української літератури, спецкурсів та семінарів, присвячених питанням елітарної та масової літератури, під час написання підручників та посібників, у подальшому науковому осмисленні актуальних проблем українського письменства початку ХХІ століття.

Результати дослідження належним чином оприлюднені в доповідях на наукових конференціях міжнародного та всеукраїнського рівня, відображені в 17 публікаціях (з них 11 статей – у провідних фахових виданнях України, 1 публікація – за кордоном, 5 – в інших наукових виданнях).

Дисертація «Масова та елітарна література: природа художності в українському романі початку ХХІ століття» виконана на належному фаховому рівні, є завершеним самостійним дослідженням. Дисертація, автореферат і публікації відповідають вимогам п.п. 9-10, 12-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., а отже, їх авторка Кривопишина Анна Сергіївна заслуговує на надання їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри
української літератури і компаративістики
Інституту філології
Київського університету
імені Бориса Грінченка

О.М. Башкирова